

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

©2023 ПОПОВА І. А., ДЕМЧЕНКО Н. В., ШВЕД А. Б.

УДК 658.8:615.45
JEL: I12; I19; L65

Попова І. А., Демченко Н. В., Швед А. Б. Тенденції розвитку фармацевтичного ринку України в умовах воєнного стану

У статті визначено проблеми та тенденції розвитку фармацевтичного ринку в умовах воєнного стану. Досліджено вплив воєнного стану на розвиток фармацевтичного ринку. Визначено динаміку обсягів аптечного продажу лікарських засобів та структуру їх продажів. Означено проблеми, які виникли у фармацевтичній галузі в сучасних умовах. Проведено аналіз сучасного стану фармацевтичного ринку, виявлено чинники, які перешкоджають його розвитку. Доведено, що в умовах військової агресії Російської Федерації проти України, особливо на першому етапі, значно загострилася проблема забезпечення населення лікарськими засобами, виробами медичного призначення та іншими видами парафармацевтичної продукції. Акцентовано увагу на особливостях збуту фармацевтичних товарів і послуг у період дії воєнного стану. Визначено основні напрями розвитку фармацевтичної галузі в умовах воєнного стану. Доведено, що на початку війни купівля ліків онлайн призупинилося, що було обумовлено відсутністю доставки кур'єром, світла в тих регіонах, де були активні бойові дії. Проте, незважаючи на воєнний стан, фармацевтичні компанії України продовжують розвиватися, створювати нові ліки, надавати робочі місця та, найголовніше, – забезпечувати населення важливими препаратами. Наведено напрями державної підтримки розвитку фармацевтичного ринку. Доведено, що наявні виробничі та наукові потужності, кваліфіковані кадри дозволяють швидкими темпами розширювати номенклатуру ліків у рамках державно-приватного партнерства та державних замовлень, що збільшить стійкість системи охорони здоров'я в умовах надзвичайних станів.

Ключові слова: фармацевтичний ринок, воєнний стан, лікарські засоби, аптечні продажі.

Рис.: 7. **Бібл.:** 8.

Попова Ірина Анатоліївна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри організації та економіки фармації, Національний фармацевтичний університет (вул. Пушкінська, 53, Харків, 61002, Україна)

E-mail: ira_popova_dik@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2962-9040>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57711808100>

Демченко Наталія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри організації та економіки фармації, Національний фармацевтичний університет (вул. Пушкінська, 53, Харків, 61002, Україна)

E-mail: demchenata@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5915-0087>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/1418064>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=36068984600>

Швед Аліна Борисівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: alinaborisovnamazur@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4687-1544>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/F-7025-2019>

UDC 658.8:615.45
JEL: I12; I19; L65

Popova I. A., Demchenko N. V., Shved A. B. Trends in the Development of the Pharmaceutical Market of Ukraine in the Conditions of Martial Law

The article identifies the problems and trends in the development of the pharmaceutical market under martial law. The influence of martial law on the development of the pharmaceutical market is studied. The dynamics of pharmacy sales of medicines and the structure of the related sales are determined. The problems that have arisen in the pharmaceutical industry in the current conditions are outlined. The current state of the pharmaceutical market is analyzed, the factors that impede its development are identified. It is proved that in the context of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, especially at the first stage, the problem of providing the population with medicines, medical devices and other types of parapharmaceutical products has significantly aggravated. The authors emphasize the peculiarities of marketing of pharmaceutical goods and services during martial law. The main directions of development of the pharmaceutical industry under martial law are defined. It is proved that at the beginning of the war, the purchase of medicines online was suspended due to the lack of courier delivery and supply of electricity in the regions where active military actions took place. However, despite the martial law situation, Ukrainian pharmaceutical companies continue to develop, create new medicines, provide jobs and, most importantly, provide the population with important medicines. The authors present the areas of the State support for the development of the pharmaceutical market. It is proved that the existing production and research facilities and qualified personnel allow rapid expansion of the range of medicines within the terms of public-private partnerships and government orders, which will increase the resilience of the health care system in the context of emergencies.

Keywords: pharmaceutical market, martial law, medicines, pharmacy sales.

Fig.: 7. **Bibl.:** 8.

Popova Iryna A. – PhD (Economics), Senior Research Fellow, Associate Professor of the Department of Organization and Economics of Pharmacy, National Pharmaceutical University (53 Pushkinska Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: ira_popova_dik@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2962-9040>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57711808100>

Demchenko Nataliia V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Organization and Economics of Pharmacy, National Pharmaceutical University (53 Pushkinska Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: demchenata@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5915-0087>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/1418064>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=36068984600>

Shved Alina B. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Management and Public Administration, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (17 Marshala Bazhanova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: alinaborisovnamazur@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4687-1544>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/F-7025-2019>

Вплив російського вторгнення на економічну активність України величезний, що спричинило скорочення реального ВВП, зростання інфляції, порушення торгівлі, та, як наслідок, – зростання бюджетного дефіциту. Вторгнення Росії в Україну призвело також до великих людських жертв, масового переміщення населення та значного пошкодження інфраструктури, що суттєво змінило життя кожного українця та значно вплинуло на розвиток кожної галузі, у тому числі на фармацевтичну.

Фармацевтика – це стратегічно важлива галузь, особливо в даний час, оскільки медикаменти мають бути на фронті, в аптеках і в лікарнях, адже від цього залежить здоров'я та життя людей – військових і цивільних. За цих умов фармацевтичні компанії змушені адаптуватися до багатьох нових викликів, керівники мають швидко реагувати на зміни, а працівники, іноді ризикуючи своїм життям, забезпечувати населення ліками. Повномасштабне вторгнення призвело до того, що багато працівників вимушено переселилися в більш безпечні регіони України або виїхали за кордон. Фармацевтичні фірми призупинили свою роботу, деякі склади готових лікарських препаратів, сировини та пакувальних матеріалів було вщент знищено, багато аптечних закладів залишилося на окупованих територіях. Усе це мало великий вплив на фармацевтичний ринок загалом.

Вагомий внесок у дослідження функціонування фармацевтичного ринку України, зокрема щодо чинників, які впливають на його розвиток у період воєнного стану, внесли В. Пашков, Є. Гнедик [1], О. Шмалько [2]. Основні тенденції щодо розвитку фармацевтичної галузі були предметом дослідження таких науковців, як Б. Дергалюк, П. Шевчук [3], О. Пенькова, І. Корман, О. Семенда [4].

Незважаючи на значний вклад учених у вивчення питань розвитку фармацевтичного ринку, недослідженими залишаються напрями розвитку фармацевтичного ринку в умовах воєнного стану.

Метою статті є визначення впливу воєнного стану на розвиток фармацевтичного ринку України.

Ринок України багатий на фармацевтичні компанії, тому в умовах воєнного стану їм важливо «бути на плаву». 24 лютого завершився досить тривалий

тренд зростання фармацевтичного ринку. Так, виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів у грошовому виразі у 2021 р. досягнула 49,0 млрд грн, що більше показника 2015 р. у 2,5 разу, однак у 2022 р. цей показник скоротився на 15,3%, що обумовлено воєнним станом (рис. 1).

Також слід зазначити, що на початку 2022 р. ринок лікарських засобів у гривневому значенні значно збільшувався: +31% у січні та +45% у лютому до минулого року. Та вже в березні розпочався спад (–11%), у квітні ринок скоротився на третину, а у травні – на 24%. Поки що, за підсумками 5 місяців року, незважаючи на падіння в березні-травні, ринок повернувся на рівень 2021 р. (+0,38%). Однак тектонічні зсуви, які відбулися в економіці, не дозволяють сподіватися на збереження позитивної динаміки. Головний чинник – споживач. На скорочення обсягу продажу вплинуло зростання кількості осіб, які виїхали з країни; окупація територій; іноземна медична гуманітарна допомога.

Зпочатком повномасштабної війни роздрібний продаж лікарських засобів почав знижуватися і продовжує цю тенденцію дотепер. Спад розпочався з березня 2022 р., втім, уже з травня темпи зниження почали сповільнюватися і, за підсумками вересня, темпи зниження у грошовому вираженні склали 9%. У жовтні 2022 р. темпи спаду пришвидшилися до 19%, що пов'язано із високою базою порівняння минулого року, адже в цей період 2021 р. в Україні фіксувалася чергова хвиля захворюваності на COVID-19 і, відповідно, обсяги продажу ліків суттєво зростали. За даними листопада 2022 р. темпи зниження обсягів аптечного продажу ліків становлять 10%. За попередніми даними грудня 2022 р. обсяги аптечного продажу ліків перевищили показники грудня 2021 р. на 6%. Тобто наприкінці року ринок вийшов із занепаду. Загалом за підсумками 2022 р. (ураховуючи попередні дані за грудень 2022 р.) темпи зниження становлять 6,2%.

Потижнева динаміка також свідчить про те, що після закінчення періоду підвищеного споживання ліків, унаслідок хвилі захворюваності на COVID-19 минулого року, знов намітилися тенденція щодо сповільнення темпів зниження, які поступово наближа-

Рис. 1. Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів в Україні, млрд грн
 Джерело: сформовано за даними [8].

ються до минулорічних показників. А в останні 5 тижнів року обсяги аптечного продажу ліків перейшли в позитивну площину. При цьому варто відзначити, що значний вплив на розвиток ринку у грошовому вимірі чинять інфляційні процеси в країні, оскільки в натуральному вираженні показники динаміки роздрібно-го ринку залишаються негативними, хоча темпи зниження обсягів аптечного продажу сповільнюються (рис. 2, рис. 3).

Результати дослідження довели, що з початком війни скоротилася кількість аптек, на що вплинуло три причини. По-перше, це території, де відбувалися обстріли, або окуповані, що загрожувало життю і здоров'ю як персоналу, так і відвідувачів. По-друге, проблеми з логістикою. Наприклад, аптека може працювати, але не було товару, бо один зі складів великого дистриб'ютора під Києвом був знищений вщент, також були знищені склади не одного фармацевтичного заводу, тому зламалися ланцюги постачання. По-третє, відсутність персоналу, але із цією проблемою допомогла держава, яка послабила вимоги до працівників аптек. Дозвіл на роботу під час воєнного стану медичним працівникам і студентам медичних закладів сприяв тому, щоб відкривалися аптеки там, де це можливо.

Війна вплинула і на споживання ліків. У перший місяць найбільше зросло споживання ліків, що впливають на серцево-судинну (+23%) та нервову системи, насамперед антиепілептики (+56%) та психолептичні засоби (+51%) (рис. 4).

Так, за результатами соціологічного дослідження Аптеки Доброго Дня, дефіцит на препарати спо-

стерігався лише в перший місяць повномасштабного вторгнення. Це відбувалося з двох причин: логістична нестабільність і понаднормова кількість куплених ліків у перші дні війни. На початку вторгнення, коли нормальна логістика була неможлива, відбувся розрив логістичних ланцюгів. Також ті, хто мали хронічні проблеми зі здоров'ям, купували ліки із великим запасом, тим самим створюючи дефіцит. Люди не розуміли, як швидко будуть відбуватися поставки в аптеки та чи будуть взагалі, тому хотіли по максимуму застатись необхідним. Проблема наявності ліків, на які був дефіцит, вирішувалась на державному рівні. Особливо гостро спочатку відчувався дефіцит саме на ліки, які люди приймають при хронічних захворюваннях. Підвищений попит на кровоспинні препарати, медичні вироби, що необхідні в умовах війни для надання першої домедичної та медичної допомоги, задовольняється і державою, і волонтерськими організаціями.

Щодо структури споживання лікарських засобів, слід відзначити, що наприкінці липня 2022 р. зафіксоване значне збільшення частки антибіотиків у загальній структурі аптечного продажу, що пов'язано із запровадженням відпуску цих препаратів виключно за рецептом лікаря із серпня 2022 р., тож населення робило запаси цих препаратів. Однак із введенням їх рецептурного відпуску з 01.08.2022 р. обсяги споживання суттєво зменшилися. На фоні похолодання та сезону гострих респіраторних вірусних інфекцій (ГРВІ) відзначається тенденція до збільшення частки анальгетиків як у грошовому, так і в натуральному вираженні, а також препаратів для лікування захворювань порожнини носа та протизастудних засобів (рис. 5, рис. 6).

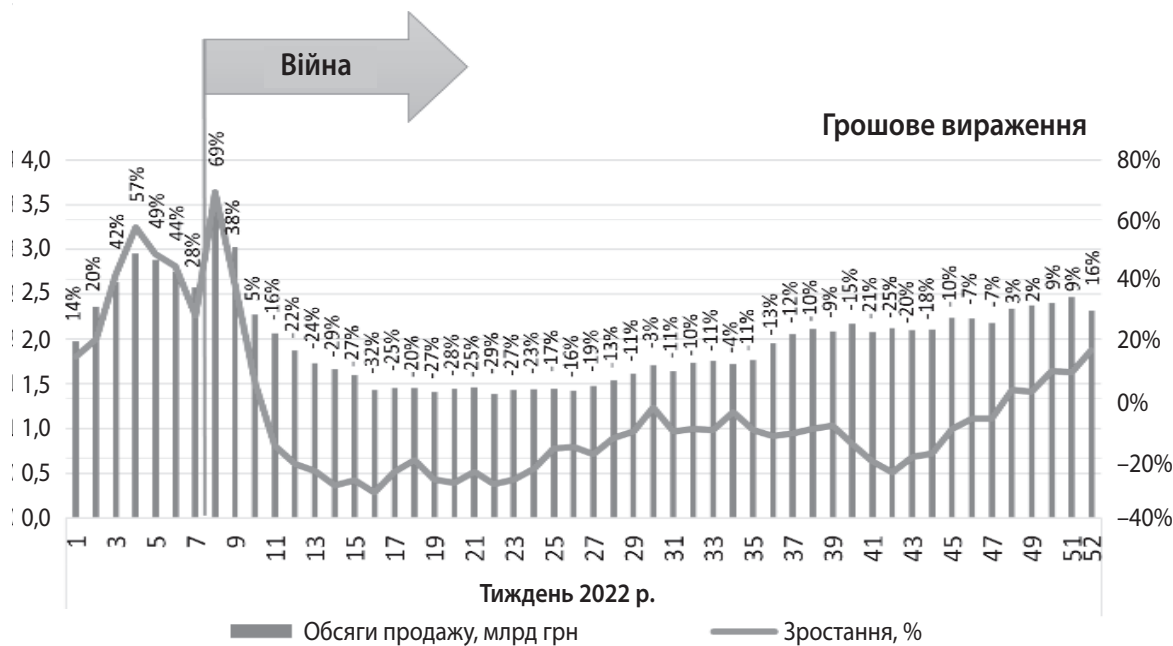

Рис. 2. Потижнева динаміка обсягів аптечного продажу лікарських засобів з 1-го до 52-го тижня 2022 р. у грошовому вимірі [5]

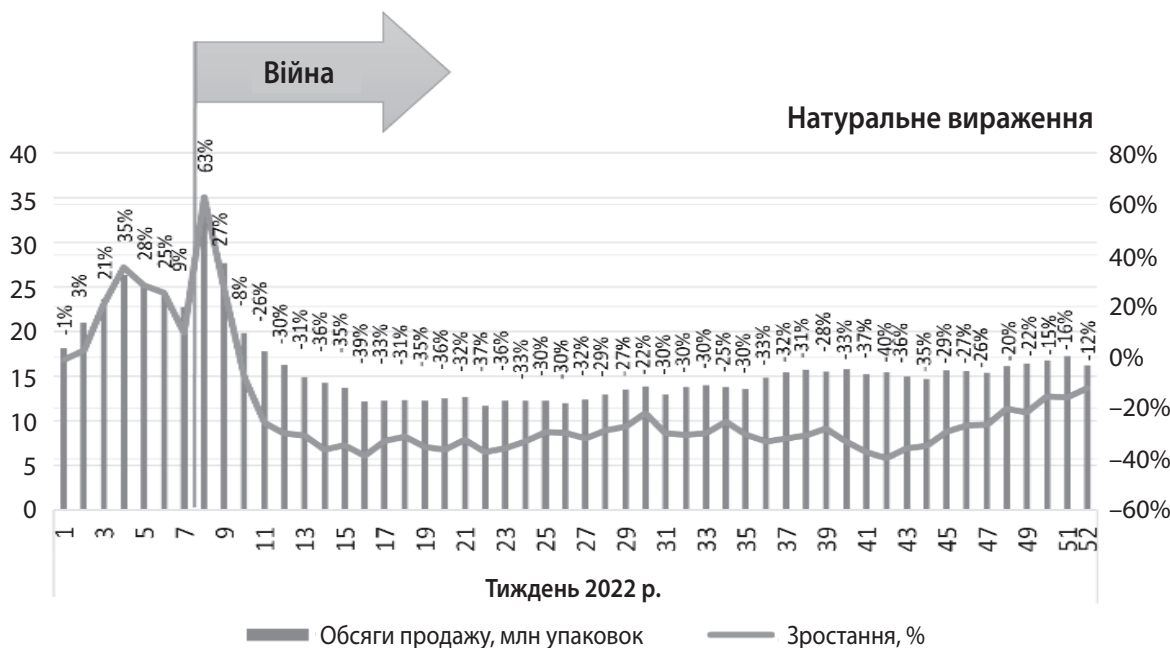

Рис. 3. Потижнева динаміка обсягів аптечного продажу лікарських засобів з 1-го до 52-го тижня 2022 р. у натуральному вимірі [5]

У структурі продажу переважала покупка українських препаратів з декількох причин: вони були в наявності, адже імпорتنі ліки не могли доставити в повному обсязі, до того ж, українські аналоги мають нижчу вартість. Але від травня ситуація почала стабілізуватися. Зараз, порівнюючи кількість імпортних та українських препаратів, спостерігається зростання покупок медикаментів вітчизняного виробника на 5%. Українці все активніше підтримують вітчизняного виробника, і тенденція постійно зростає.

Попит на медикаменти змінювався, виходячи з рівня загострення війни, а також від окупації та деокупації територій України. Люди з хронічними хворобами серця купували медикаменти понаднормово вже від перших годин вторгнення. У лютому та березні проданих препаратів для серця було на 13% більше, ніж у січні 2022 р. Аналогічна ситуація була і з гормональними препаратами: +20% у лютому порівняно із січнем. Стосовно хворих на діабет, слід зазначити, що вони купували ліки всіма можливими

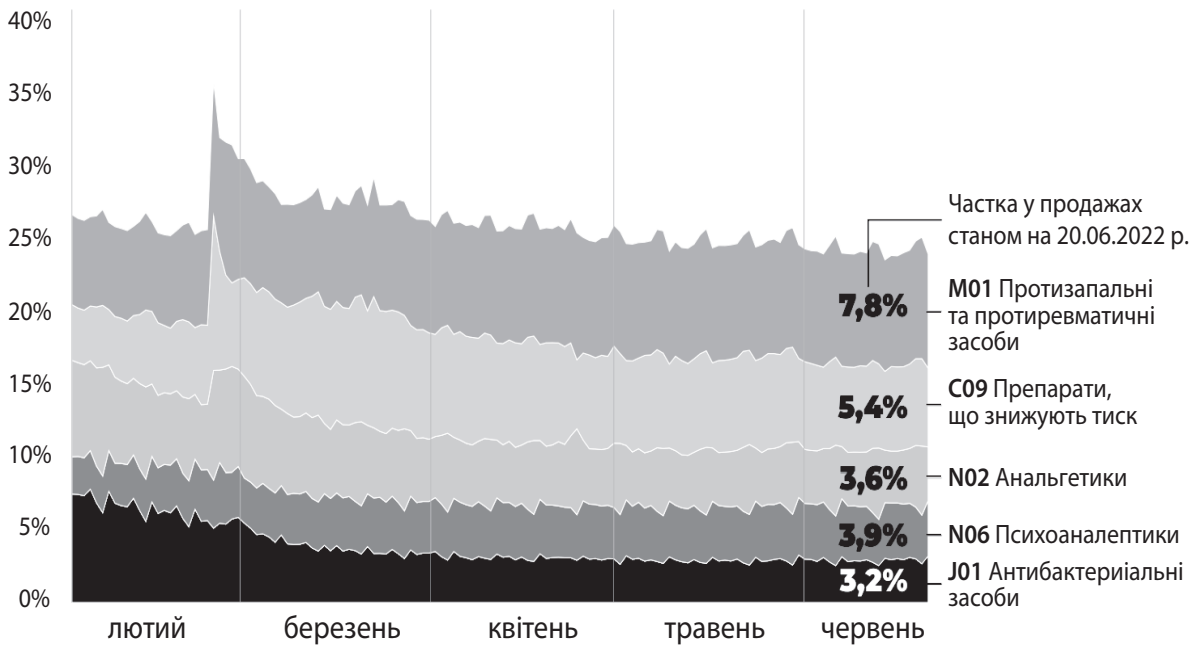

Рис. 4. Динаміка продажів топ-5 груп ліків на аптечному ринку протягом 01.02.2022–20.06.2022 р., % [6]

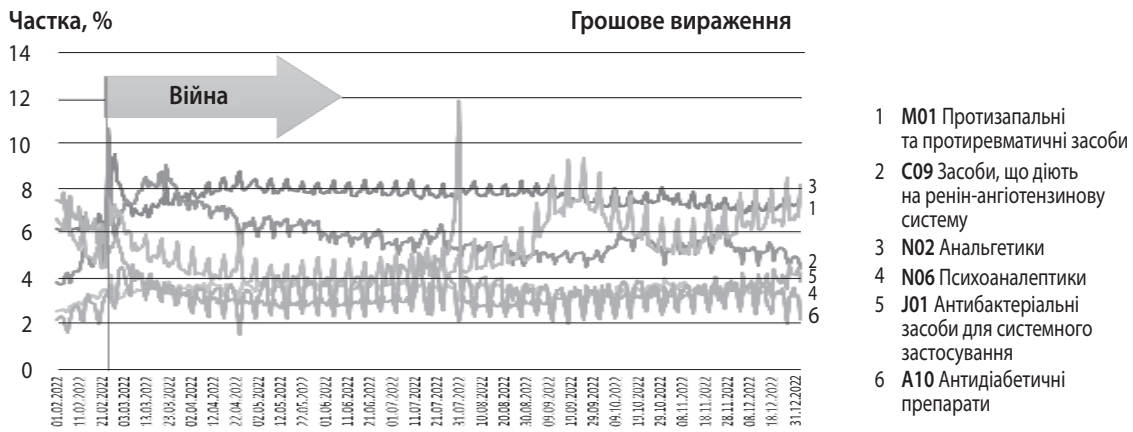

Рис. 5. Структура аптечного продажу лікарських засобів з 01.02.2022 до 31.12.2022 р. у грошовому вимірі [5]

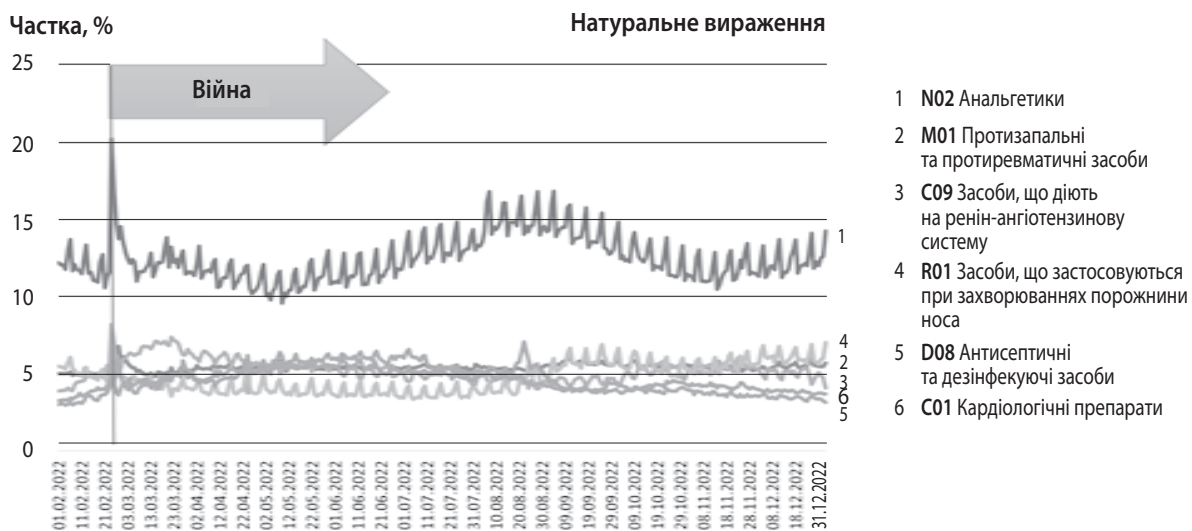

Рис. 6. Структура аптечного продажу лікарських засобів з 01.02.2022 до 31.12.2022 р. у натуральному вимірі [5]

способами. У списках волонтерів на пошук ліків інсулін був найпершим. У березні піковий показник склав +25% порівняно із січнем.

Що стосується зовнішньоекономічної діяльності фармацевтичної галузі (рис. 7), то протягом 2015–2021 рр. і експорт, і імпорт збільшилися більше ніж у 2 рази. Однак воєнні дії призвели до скорочення експорту на 24,5%, обсяг якого склав 238,1 млрд дол. США, а імпорту – на 37,8%, що становить 1900,6 млрд дол. США.

Україну з інших країн. Лікувальні установи часто були перевантажені гуманітарними препаратами, а українські фармпідприємства натомість не змогли постачати свою продукцію в певних сегментах ринку. Сьогодні, коли роль сильної національної фармацевтичної галузі доведена викликами пандемії COVID-19 та повномасштабною війною в Україні, варто сфокусуватися на подальшому розвитку її потенціалу. Це і стимулювання інвестицій у дослідження, і прискорення виходу нових генеричних препаратів в Україні через

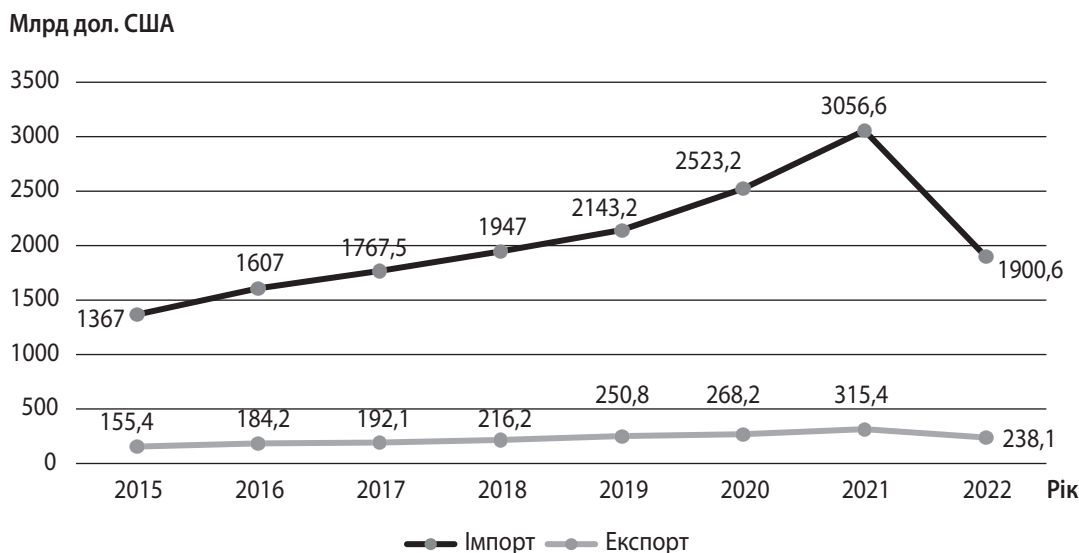

Рис. 7. Експорт та імпорт фармацевтичної продукції, млрд дол. США

Джерело: складено за даними [8].

У період з 24 лютого до кінця березня українці не купували ліки онлайн. На це вплинули проблеми із наявністю доставки кур'єром, відсутність світла в тих регіонах, де були активні бойові дії. Також клієнти тоді не були впевнені, чи будуть аптеки працювати і далі, чи зможуть вони забрати ліки, замовлені на сайті, тому купували їх офлайн у відкритих аптеках. На доставку припадало лише 5% від усіх інтернет-замовлень. Переважно клієнт бронює ліки та приходять їх забирає. І це логічно. По-перше, не все можна доставляти, по-друге, доставка – це завжди додаткові кошти. Зараз багато служб працює, і аптеки нарощують можливості з доставки. Доставляють всюди, де працюють і відновлюють свою роботу логістичні компанії. Але це невелика частина бізнесу, тому що грошей у людей більше не стає, і вони намагаються економити там, де це можливо. Тенденція покупок онлайн на сайті аптеки чи партнерських сайтах почала зростати вже з травня, а у вересні повернулася до довоєнних показників.

Незважаючи на воєнний стан, українські фармкомпанії відновлюють інвестиції у виробництво та власні наукоємні розробки. Несподіваною проблемою для українських фармацевтичних компаній стала масована гуманітарна допомога, яка надходить в

вдосконалення патентного законодавства, і освоєння нових технологій – власних та отриманих завдяки міжнародній співпраці. Ці базові ідеї було закладено і в проект Стратегії розвитку системи здоров'я України до 2030 року, і в проект Плану відновлення України в частині галузі виробництва лікарських засобів.

Також слід зауважити, що в умовах воєнного стану держава прийняла заходи щодо розвитку фармацевтики, а саме [7]:

- ✦ відпуск рецептурних лікарських засобів (крім спеціальних рецептурних бланків за формою № 3), які згідно з інструкцією для медичного застосування підлягають відпуску за рецептом, за кошти пацієнта та/або інших джерел, крім бюджетних коштів, може здійснюватися без рецепта лікаря;
- ✦ суб'єкти господарювання, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з виробництва (виготовлення) лікарських засобів в умовах аптеки та/або роздрібною торгівлі лікарськими засобами, можуть здійснювати продаж лікарських засобів іншим суб'єктам господарювання, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з виробництва (виготовлення) лікарських засобів

в умовах аптеки та/або роздрібною торгівлі лікарськими засобами, з правом їх подальшого продажу;

- ★ студенти всіх медичних і фармацевтичних спеціальностей отримали право працювати у фармацевтичних (аптечних) закладах.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проаналізувавши сучасний стан фармацевтичного ринку України та оцінивши перспективи його розвитку, можна зробити такі висновки. Останніми роками фармацевтичний ринок України показував високі темпи зростання аж до повномасштабного російського вторгнення, а у 2022 р. зменшився з об'єктивних причин.

У період воєнного стану існують певні обмеження щодо функціонування економіки країни, у тому числі фармацевтичної галузі. Проте, незважаючи на воєнний стан, фармацевтичні компанії України продовжують розвиватися, створювати нові ліки, надавати робочі місця та найголовніше – забезпечувати населення важливими препаратами. До повномасштабної фази війни експорту української фарми заважали іноземні регуляторні обмеження, які було вкрай важко зняти. Але сьогодні світ змінився, й Україна посіла в ньому принципово нове місце. Наявні виробничі та наукові потужності, кваліфіковані кадри дозволяють швидкими темпами розширювати номенклатуру ліків у рамках державно-приватного партнерства та державних замовлень, що збільшить стійкість системи охорони здоров'я в умовах надзвичайних станів. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Пашков В., Гнедик Є. Фармацевтична політика держави в умовах воєнного стану. *Публічне право*. 2022. № 2. С. 82–90.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-8>
2. Шмалько О. Особливості забезпечення населення лікарськими засобами під час надзвичайних ситуацій та воєнного стану: аналіз та перспективи. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2022. № 1. С. 35–39.
DOI: <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2022.1.13073>
3. Дергалюк Б. В., Шевчук П. О. Перспективи розвитку підприємств фармацевтичної промисловості в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-69>
4. Пенькова О. Г., Корман І. І., Семенда О. В. Маркетинговий аналіз фармацевтичного ринку України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 9–10. С. 16–23.
DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.9-10.16>

5. Фарминок закінчує рік на позитивній ноті – UDT / Аптека.ua online. URL: <https://www.apтека.ua/article/652995>
6. Фарма під час війни. URL: <https://www.darnitsa.ua/api/pharma-directory/pharma-during-the-war-ua%20фарма%20під%20час%20війни%202022%20ua.pdf>
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) у період дії воєнного стану» від 07.05.2022 р. № 542. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/542-2022-п#Text>
8. Державний комітет статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES

- Derhaliuk, B. V., and Shevchuk, P. O. "Perspektyvy rozvytku pidpriemstv farmatsevychnoi promyslovosti v Ukraini" [Prospects for the Development of Pharmaceutical Industry in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 38 (2022).
DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-69>
- Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <https://www.ukrstat.gov.ua/>
- "Farma pid chas viiny" [Pharma during the War]. <https://www.darnitsa.ua/api/pharma-directory/pharma-during-the-war-ua%20фарма%20під%20час%20війни%202022%20ua.pdf>
- "Farmrynok zakinchiue rik na pozytyvni noti – UDT" [The Farm Market Ends the Year on a Positive Note – UDT]. Аптека.ua online. <https://www.apтека.ua/article/652995>
- [Legal Act of Ukraine] (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/542-2022-п#Text>
- Pashkov, V., and Hnedyk, Ye. "Farmatsevychna polityka derzhavy v umovakh voiennoho stanu" [Pharmaceutical Policy of the State in Martial Law]. *Publchne pravo*, no. 2 (2022): 82-90.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-8>
- Penkova, O. H., Korman, I. I., and Semenda, O. V. "Marketinghovi analiz farmatsevychnoho rynku Ukrainy" [Marketing Analysis of the Pharmaceutical Market in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 9-10 (2022): 16-23.
DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.9-10.16>
- Shmalko, O. "Osoblyvosti zabezpechennia naselennia likarskymy zasobamy pid chas nadzvychainykh sytuatsii ta voiennoho stanu: analiz ta perspektyvy" [Features of Providing the Population with Medicines during Emergencies and Martial Law: Analysis and Prospects]. *Visnyk sotsialnoi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy*, no. 1 (2022): 35-39.
DOI: <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2022.1.13073>